Стручни критички осврт

Светлана С. Станаревић, *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја*. Докторска дисертација. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду, 2012, 360 стр. основног текста (ужа научна област студије безбедности; ментор доц. др Миленко Бодин; комисија: М. Бодин — председник, Р. Милашиновић, Љ. Стајић; одбрана 09.11.2012). Отворени приступ: Национални репозиторијум дисертација у Србији (НаРДуС).

I Предмет, грађа и мерило

Дисертација узима за предмет оно што, по речима самог рада, у литератури недостаје — систематско излагање о томе како се конституисао појам безбедносне културе — те претпоставке његовог настанка и развоја. Рад не полази од тврдње да појам не постоји, него од прецизније и поштеније: да у литератури „недостаје управо излагање о томе како се конституисао концепт“ (стр. 11), те да управо то систематско излагање — како се концепт склапа од елемената поља културе и поља безбедности и у каквим релацијама — преузима као свој посао. Тежиште рада је, дакле, теоријско-концептуално (појмовно) заснивање, а не мерење; ту околност ваља држати на уму при одмеравању сваке замерке која следи, јер она одређује какав се захтев уопште сме поставити пред овакав текст.

Пре свега осталог ваља изрећи мерило, изричито и без изузетка. Рукопис је био завршен и предат средином јуна 2012. године (Комисија за оцену именована је одлуком Наставно-научног већа Факултета безбедности бр. 245/10 од 12.06.2012, а реферат о завршеној дисертацији датиран је 27.08.2012). Рад се стога овде мери искључиво према литератури, прописима, стандардима и стању знања који су постојали и били доступни пре тог тренутка. Ништа настало касније није мерило: ни доцнија издања приручника и стандарда, ни прописи и документи донети после тог рока, ни новија литература о самом појму. То правило важи и за списак литературе овог осврта — свака његова јединица објављена је пре средине јуна 2012, изузев саме дисертације и реферата комисије, који се наводе као предмет оцене, и извора за чињенице које се временом не мењају.

Наводи из дисертације преузети су дословно, у наводницима, у писму рада (ћирилица, с изворним обликом страних имена у угластим заградама), с бројем штампане стране у загради.

Још једно ваља рећи на почетку, јер уоквирује цео методолошки слој. Реферат комисије изричито констатује да се, будући да је реч о строго теоријском истраживању, ауторка „није руководила емпиријским хипотезама“, него је у уводу изложила централна полазишта о односу националне културе, безбедности, идентитета и националних интереса. Строго мерило доказане или оповргнуте хипотезе на такав рад не сме се применити механички; заснивање појма легитиман је научни задатак. То штити рад од једне врсте пренаглашене замерке, али не и од захтева да оно што тврди буде тачно, доследно и уредно документовано.

II Шта рад доноси

Осврт је дужан да почне оним што дисертација јесте, јер је то и највећи део онога што она вреди.

Прво и најважније, рад доноси самосталан појмовни оквир изведен из једног доследно спроведеног полазишта. Хуманолошки темељ уведен је језгровито, готово Герцовим речима — „човек је непотпуна или недовршена животиња која се употпуњује“ (стр. 16) — и из њега се доследно изводи третман културе као скупа контролних механизама понашања, „када човековим понашањем не би управљали културни обрасци“ (стр. 82). На тој основи рад повезује културу, идентитет и безбедност и — што је његов носећи помак — безбедносну културу разграничава од стратешке: „у односу на стратешку културу концепт безбедносне културе се може представити као шири, јер, пре свега, поседује потенцијал да се развија и примењује у више димензија и аспеката“ (стр. 32). То разграничење није само најављено него и разрађено, а сопствени схематски приказ односа културе, идентитета и безбедности (Схема 8) изведен је „додајући култури и безбедности заједнички атрибут – национално“ (стр. 175).

Друго, рад даје аутентичну појмовну конструкцију безбедносне културе као синтезе двају корпусâ знања: „синтезу посматрамо као могућност повезивања корпуса знања о култури и корпуса знања о безбедности у нову форму знања која се манифестује кроз концепт безбедносне културе“ (стр. 278). Из тога следи и оно што реферат комисије издваја као најсамосталнији захват — обрада односа националне културе и националне безбедности, за коју реферат каже да је „колико нам је познато, прва у домаћој литератури“: „Национална култура и национална безбедност налазе се у специфичном односу где национална култура својим акумулираним знањима, вредностима и веровањима“ (стр. 218) омогућава изградњу и очување националне безбедности. Тај однос рад сажима у Схему 9 („Концептуална анализа безбедносне културе“, стр. 309) и у тезу о трансферу националне културе у безбедносну културу: „Безбедносна култура која је проистекла из националне културе јачањем и оснаживањем, пре свега националног идентитета“ (стр. 293).

Треће, рад доноси прегледну и добро структурисану синтезу историје места културе у студијама безбедности („Од почетка Другог светског рата до данас теоретичари су уочили три таласа у којима се култура појавила као важан фактор“, стр. 160) и уредно, изворно цитиран национални оквир безбедносне културе, разложен „према Кирхнеру [Emil J. Kirchner] и Сперлингу [James Sperling]“ (стр. 273) на јасне елементе (поглед на међународно окружење, национални идентитет, инструменталне и интеракцијске склоности).

Четврто, рад доноси једно терминолошки зрело и доследно спроведено разграничење безбедносне (security) од сигурносне (safety) културе, узето као критеријум намере: „Када говоримо о безбедносној култури [security culture], укључујемо намеру као кључну одредницу“ (стр. 247), уз пажљиво праћење порекла појма (стр. 255). За рад чији је предмет заснивање двосмисленог појма то је суштински корак, а не узгредна опаска.

Пето, ваља поштено рећи и оно што надилази појединачне вредности. Рад показује критичку дистанцу и према сопственом (културолошком) табору — бележи да су, после Хладног рата, „аргументи културолога о том периоду били погрешни“ (стр. 164) — и самосталан суд наспрам ауторитета које приказује, где насупрот Хантингтону изричито стоји: „Не можемо се сложити у сваком сегменту оваквог тумачења“ (стр. 96). Уз то иде и научна уздржаност у оцени сопственог поља: „Чак и летимичан поглед на литературу открива да је истраживање регионалних безбедносних култура и даље у стању повоја“ (стр. 286). Најзад, наводи и приписивања у највећем делу су поуздани: дефиниције и ставови темељних аутора (Малиновски, Герц, Кребер, Свидлер, Џонстон, Каценстејн, Кирхнер и Сперлинг) пренети су верно, а страни изворници на кључним местима цитирани су с потпуним и тачним подацима.

III Полазишта, циљ и метод

Циљ рада постављен је уздржано и по мери свог теоријског предмета — заснивање, а не мерење — и изведба му у највећој мери одговара. Полазишта су, што иде у прилог раду, унапред и изричито означена као теоријска питања и претпоставке „које могу имати и функцију хеуристичких смерница“ (стр. 12), а не као емпиријске хипотезе за фалсификовање; тиме је природа њихове потоње „потврде“ начелно правилно постављена.

Тежиште методолошке замерке лежи, међутим, управо у начину на који рад та полазишта проглашава потврђеним. Поједина од њих формулисана су као одсечне, чак узрочне тврдње — „Национална безбедност је условљена националном културом и идентитетом“ (стр. 13) — а у закључку се њихова потврда саопштава прозом: „Као што се показало исправним“ (стр. 355). Начин те потврде је, међутим, преглед и

усвајање сагласних (претежно конструктивистичких) ставова, а не самостално извођење ни провера; нигде се не разматра шта би узрочну тврдњу оборило. За теоријско-концептуалан рад то је легитиман поступак, али „потврда“ остаје концептуалне, а не доказне снаге — реторички одсечнија него што недоказни карактер разраде допушта. Јаз је најуочљивији тамо где су нека полазишта, строго узев, стипулације (подела обележја концепта на синтетичка, трансферна и развојна) или програм за наставак истраживања, па је њихово „потврђивање“ или тривијално или условно.

Из истог круга је и најава метода која премаша испоруку. Одељак 1.4 наводи и методу моделовања: „Метода моделовања послужила је за формирање модела структуре и функционалног модела безбедносне културе“ (стр. 37) — али такав именован модел нигде није изложен ни сажет као такав; сам закључак „развој прогресивних теоријских модела“ (стр. 358) наводи као отворен задатак. Постоји низ од девет схема (међу њима носећа Схема 9), али оне нису представљене као тражени структурни и функционални модел. Слично, најављена операционализација — „да би се касније појмови претворили у инструменте за прикупљање искуствених података“ (стр. 34), с операционалним дефиницијама и индикаторима — не спроводи се: одељак 4.7 остаје на општим напоменама. Ниједна од тих примедаба не тражи другачији (емпиријски) рад, што реферат изричито искључује; оне бележе да су поједини најављени методолошки кораци остали неиспуњени.

Однос примарних и секундарних извора у методолошком слоју неуједначен је. Носеће прегледне целине почивају свака претежно на једном синтетичком извору — увод о култури у безбедности на приручнику Lantis & Howlett, преглед „три таласа“ на Дешовом чланку (1998), таксономија функција културе на Соколову (1976), а део класика теорије културе (Тајлор, Вајт, Кребер) захваћен је посредно, преко домаћих прегледа (Хач, Голубовић). Тамо где су кључни аутори читани из изворника (Каценстејн, Вент, Волт, Кирхнер и Сперлинг), апарат је беспрекоран. Посредно навођење доследно је и поштено означено ознаком „према:“, што читаоцу оставља траг до изворника; али за темељне појмове у концептуалном раду ослањање на посреднике умањује самосталност приказа. То није захтев за другачијом темом, него запажање о доказној самосталности прегледних делова.

Најзад, средишњи појам нема једну фиксну сопствену дефиницију. Формално одређење рад преузима од Стајића — „скуп усвојених ставова, знања, вештина и правила из области безбедности“ (стр. 31) — и надограђује га сопственим димензијама (културно знање, развој, добробит), што је свестан и бранљив корак, а не пуко преузимање; али то одређење наводи у две благо различите варијанте (стр. 31 и 258), док се на другим местима безбедносна култура карактерише час преко активности и понашања, час преко порекла из опште и националне културе. За рад чији је циљ да појам „што прецизније“ одреди, изостанак једног сажетог сопственог

одређења слаби тежиште. Мерило доброг појма у друштвеним наукама — разграниченост и кохерентност (John Gerring, „What Makes a Concept Good?“, 1999) — управо тражи да носећи појам буде фиксиран и јасно оивичен; овде би једно одређење, доследно поновљено, битно ојачало конструкцију коју рад иначе успешно изводи.

IV Теоријске основе културе

Друго поглавље прегледно и појмовно тачно излаже теорије културе и на крају усваја хуманолошки приступ као најобухватнији. Његове најбоље странице нису пуко набрајање аутора него изведене дистинкције: Малиновскова дефиниција културе верно је и готово дословно пренета из изворника — „Култура је један интеграл састављен од делимично самосталних, делимично координираних институција“ (стр. 61) — с тачно наведеном страном; Кребер је искоришћен за суштинско раздвајање органске од друштвено-културне еволуције; а сопствено појмовно разграничење опште и националне културе („национална култура представља оквир стваралаштва и деловања који се не може по обиму и садржају појма нивелисати на општу културу“, стр. 126) интерно је доследно и добро уведено. Ту је поглавље на свом најбољем — влада материјом и уме да изведе теоријски захват, а не само да прикаже.

Замерке у овом делу претежно су чињеничне и апаратске, лаке по тежини, и по правилу их сам рад на другом месту зна боље. Јавља се низ словних омашки и недоследности у изворним облицима имена у угластим заградама — тако „[Samuel von Puffendorf]“ и „[Clyde Kluckhon]“ (стр. 41–43) — уз недоследну транскрипцију истог аутора (Тајлор на стр. 49 и 54, Тејлор у одељку 2.1.2), док је Герт Хофстеде доследно исписан као „Хотстеде [Geert Hotstede]“ (стр. 124–125), премда је исти аутор другде у раду наведен тачно. Уз то, поједини дословни искази (Лесли Вајт, стр. 108; Витгенштајн и Ниче, стр. 112; Дјуи, стр. 118–119) наведени су без фусноте с извором и страном, што ваља исправити, мада су тачно приписани ауторима.

Три места траже нешто више од лектуре, али ниједно не дира тезу. Тврдња да „Ескими за опис снега имају више од 50 речи“ (стр. 111) ослања се на разобличену језичку претеривост (Pullum, 1991) и не би требало да стоји као чињеница — иако општа поента о језичкој категоризацији стварности од тог броја не зависи. Изрека приписана Конфучију („Светом владају знакови и симболи“, стр. 110) наведена је без извора, али ју је ауторка обзирно оградила уводним „кажу да“, па је реч о реторичкој илустрацији, а не о тврдњи изнесеној као поуздана. Карел Косик означен је као „пољски“ филозоф (стр. 123), док је реч о чешком мислиоцу (Kosík, 1963) — омашка у националној одредници која не дира садржај навода. Носеће одређење културе приписано УНЕСКО-у — „Културу чине вредности, веровања, језици, науке и уметности, традиције, институције и начин живота“ (стр. 18–19) — као извор наводи

конференцију MONDIACULT из 1982. и општу интернет-адресу, али се та формулација не налази у Декларацији из Мексика о културним политикама (UNESCO, 1982), која културу одређује као целину духовних, материјалних, интелектуалних и емотивних обележја једног друштва или друштвене групе; уз то изостају наслов документа, потпун библиографски податак и датум приступа — недостатак апарата на носећем месту.

V Култура и безбедност

Треће поглавље посвећено је средишњој теми — сродности културе и безбедности која се сажима у концепту безбедносне културе — и у њему рад изводи део својих најбољих захвата: прецизно и тачно приписивање („Arnold Wolfers и Barry Buzan два су значајна изузетка“, стр. 157), верно пренет Герцов навод којим се на нивоу личности повезују култура и опстанак („човек непотпуна или недовршена животиња која се употпуњује“, стр. 197) и сопствени схематски модел (Схема 8) којим ауторка, „покушали смо да дамо своје (шире) виђење односа културе, идентитета и безбедности“ (стр. 175), надограђује туђа виђења. Национални оквир безбедносне културе (стр. 273) узоран је пример апарата у овом делу.

У истом поглављу, међутим, стоји неколико замерки које надилазе лектуру, мада ниједна не погађа носећу тезу. У прегледу антрополога првог таласа поједини изворни облици имена исписани су погрешно или недоследно (стр. 160), а погрешно су исписана и имена Carl Schmitt („Karl“, стр. 155) и Colin S. Gray („Collin“, стр. 162), при чему рад на другим местима та два имена пише исправно. Уз то, дословни Хантингтонов навод (стр. 167) и наводи Герца и Парсонса (стр. 197) остали су без сопствене фусноте с извором и страном.

Осетљивија је, али бранљива, једна врста замерке о аналитичкој спони. Прикази материјалне и духовне димензије културе (стр. 181–189), укључујући пасус о чојству и јунаштву као етичком аспекту, служе да се покаже да су обе исходиште безбедности; њихова спона са специфичним концептом безбедносне културе могла би, међутим, бити изричитије изведена и мање вредносно интонирана. Слично, разматрање српског националног карактера (стр. 85–88) ослоњено је на импресионистичке изворе (Слободан Јовановић, Цвијић), али је изложено с критичким отклоном и изричитим ограђивањем (ауторка оспорава етикету о ратничком народу), као илустрација проблема, а не као утврђен налаз — што га чини прихватљивим на месту на коме стоји.

VI Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја

Четврто поглавље, које запрема готово половину рада, носи главнину доприноса: контексте безбедносне културе (култура мира, стратешка, политичка и организациона култура, safety-култура, друштвена самозаштита), појам и обележја, трансфере и претпоставке развоја (образовање, обавезивање, контрола, стандарди). Ту рад најсамосталније мисли — двострука сврха концепта одређена је сажето и унапред: „Концепт безбедносне културе има аналитичке и нормативне сврхе“ (стр. 357), а методолошки критеријум ширине и ускости дефиниције безбедности постављен је оштро и самостално, уз зрелу саморефлексију о границама природнонаучног метода („инсистирањем на науци и научноме методу може се много изгубити на дубини и свеобухватности“, стр. 324).

Прва замерка овом поглављу тиче се доследности апарата на носећим местима. Пододељци 4.2.1.1–4.2.1.2 (стр. 261–266) изложени су готово без упутница на литературу, иако користе препознатљив појмовни апарат (глобално друштво ризика, рефлексивна рационалност) који нигде другде у раду није атрибуиран; уводну епистемолошку позадину нужно је поткрепити упутом на изворе. У истом поглављу поједине дефиниције траже прецизнију упутницу: дефиницију safety-културе с формулацијом о најважнијем приоритету треба датирати у INSAG-4 (1991), а не у 1988; четири образовна циља (фн 301) требало је везати за препознатљиву формулацију четири стуба образовања (Делор и др., УНЕСКО, 1996); а типологију степена идентификације државе с међународном заједницом (стр. 275) требало би поткрепити потписаним, меродавним извором уместо анонимне интернет-адресе. У прегледу стандарда, уз ISO 17799 требало би назначити важећу ознаку ISO/IEC 27002 (пренумерација из 2007), јер је реч о истом стандарду под новим бројем — иако је опис сврхе тих инструмената тачан.

Друга замерка тиче се разграничења које рад сам поставља, а на носећим местима не одржава. Пошто је двострука — аналитичка и нормативна — сврха концепта изричито одређена (стр. 357), присуство прескриптивних исказа („треба“, „мора“, „неопходно је“) само по себи није мана; али у одељцима о развоју, манифестацијама и претпоставкама (4.4, 4.6, 4.8) и у закључку нормативни искази износе се међу дескриптивним налазима, без јасног обележавања као елемената предложеног модела. Границу коју рад декларише вредело би, дакле, доследно повлачити и у извођењу.

Трећа, и по домашају најважнија, тиче се онога што реферат истиче као допринос — модела „а посебно у мањим земљама, попут Србије“ — а што у самом закључку изостаје. Рад остаје доследно на општем и међудржавном нивоу; специфична примена на Србију и мале земље није спроведена. Ту примену, треба одмах рећи у

корист рада, сама дисертација није ни поставила као предмет, него као могућност коју отворени концепт нуди — али декларисани допринос тиме остаје најављен, а не изведен. Осетно је при томе што богато емпиријско искуство ауторке (истраживања људске безбедности и безбедности младих у Србији) остаје неискоришћено чак ни као илустрација димензија и мерљивости концепта, што би тезу о трансферу и претпоставке развоја осетно ојачало.

VII Приписивања, наводи, појмови и језик

Приписивања су, гледано у целини, тачна: ставови и дефиниције пренети су верно и коректно приписани носиоцима, а туђи суд ауторка по правилу разликује од сопственог. Замерке у овом слоју претежно су формалне, али их има довољно да их ваља именовати збирно.

Прва је транскрипција страних имена. Облици „Бери Базан“ (устаљеније: Бузан), „Оле Вивер“ (правописно ближе: Вејвер) и „Вилијем“ уместо Вилијам (стр. 24) одступају од препоручених облика; правописни приручник на снази (Пешикан, Јерковић, Пижурица, *Правопис српскога језика*, Матица српска, 2010) садржи поглавље о прилагођеном писању имена из страних живих језика које управо уређује такве облике. Одступања су, међутим, доследно примењена кроз цео рад, а изворни записи дати су у угластим заградама и фуснотама, те је идентитет теоретичара недвосмислен — замерка погађа доследност, не сам метод транскрипције, који је у духу правописне праксе. Уз то иде и низ словних омашки у именима (Алмонд исписан као „Габријел Алмондо [Gabriel Almondo]“, стр. 5; Wiliams уместо Williams; Terriff као „Terrif“, стр. 271) — све лапсуси које рад по правилу на другом месту исправно наводи и који не дирају ни приписивање ни тезу.

Друга је локализација дословних навода. Више цитата под наводницима дато је без броја стране, а понегде и без сопствене фусноте: Герц (стр. 16), Коноли (стр. 24), навод о историзму (стр. 37, уз то смештен непосредно уз именоване носиоце — Дилтаја и Рикерта), Паскал (стр. 233). За дословни навод локализација стране спада у обавезне елементе референце (ISO 690:2010; исту праксу тражи и *The Chicago Manual of Style*, 16. изд., 2010), па је, иако је извор по правилу препознатљив и наведен на нивоу дела, то стваран недостатак апарата.

Трећа су појединости преузете из популарних или терцијарних извора, које слабе поузданост тих места: етимолошка глоса по којој symballein значи заједно (стр. 108) непрецизна је — глагол значи бацати, састављати заједно (Liddell, Scott, Jones, 1940) — а изостала је из пописа и илустрована енциклопедија знакова и симбола из које се преузимају етимологија и наведена изрека. Ниједна од ових појединости не носи аргумент, али све заједно траже уједначавање и прочишћавање.

VIII Научни апарат

Научни апарат је место на коме је рад био најмање брижљив, мада ни ту не у мери која дира садржину. Уредно је, и то треба рећи пре замерки, извучено свих 328 фуснота (тачно као у реферату), 178 нумерисаних библиографских јединица и 20 интернет-извора, свих девет схема нумерисано без прескока, а страна имена доследно су транскрибована уз изворни облик у угластим заградама.

Најозбиљнија је потпуност и уредност пописа. С једне стране, знатан број јединица (око 35 од 178) нигде се у раду не цитира — део чине близаначке одреднице истог аутора унетог у два писма, али је удео приметан и ствара утисак ширег апарата него што је употребљен. С друге стране, неколико дела директно цитираних у фуснотама пуним податком нема засебну јединицу у попису — међу њима и темељни аутори студија безбедности Бузан (*People, States and Fear*, фн 186) и Krause (фн 298), као и Хофстедеово *Culture's Consequences* (фн 203). Копенхашка школа садржински је обрађена и Вивер и Базан именовани су као творци појма секуритизације (изложеног у *Security: A New Framework for Analysis*, 1998), али ниједан од та два аутора нема библиографску јединицу — за ауторе тако значајне за појам безбедности из ког рад полази то је осетна непотпуност. Стандард библиографске референце тражи да попис обухвати коришћена дела и да буде уједначен (ISO 690:2010); у попису су, уз то, словне грешке и двојака транслитерација (Desh/Desch, Hotstede/Hofstede), а исти аутори унети су као две одреднице због мешаног писма.

Друга је формална и систематска: свих 20 интернет-извора наведено је без датума приступа (уз једини изузетак, фн 256), поједине су адресе погрешно записане, а неколико голих домена и комерцијалних или речничких извора има слабију доказну тежину. Мерило ту ваља поставити прецизно: за електронске изворе датум приступа спада у обавезне елементе референце (ISO 690:2010), нарочито за садржај подложан промени. Изостанак датума не узима се овде за тешкуману, али отежава накнадни увид и вреди га уједначити. Ситна је, најзад, и техничка омашка да садржај литературу смешта на стр. 360, а она стварно почиње на 361.

Трећа примедба тиче се везе с домаћим оквиром. За рад из студија безбедности упадљиво је да се нигде не позива на Стратегију националне безбедности Републике Србије („Службени гласник РС“, бр. 88/2009), која изричито употребљава синтагму „безбедносна култура“ као основ унапређења националне безбедности (тач. 4.7) — управо централни појам дисертације — нити на Устав. То је доследно теоријском карактеру рада, али слаби везу с домаћим стратешко-правним оквиром који рад тежи да обликује; и Белу књигу Савета Европе, помињану у тексту (стр. 105), требало би унети у попис.

IX Однос рада и реферата комисије

Реферат комисије оцењује рад као методолошки коректно изведено и промишљено концептуално истраживање, и тај део оцене, у делу који се тиче метода и концепта, одговара стању у тексту: теоријски приступ је доследан, разграничење безбедносне и сигурносне културе корисно, а обрада односа националне културе и националне безбедности стваран је захват. Оцена да се ауторка „није руководила емпиријским хипотезама“ тачна је и у складу с природом рада.

Три оцене реферата ваља, међутим, читати уз ограду. Прва је да су разматрања о односу националне културе и националне безбедности, „колико нам је познато, прва у домаћој литератури“: рад тај однос доиста обрађује (одељак 3.5 „Национална култура и национална безбедност“, стр. 217–219; сам однос сажима Схема 9, стр. 309), али оцену првенства сам текст не доказује, а постоји — по списку радова ауторке у реферату — и ранија коауторска монографија исте ауторке о безбедносној култури (2004/2005), која није дисертација. Друга је да је извршено „дефинисање и објашњење могућег модела безбедносне културе“, „а посебно у мањим земљама, попут Србије“: та специфична примена, како је показано у одељку VI, у закључку изостаје, а структурно-концептуални приказ (Схема 9) рад не именује изричито као најављени модел структуре и функционални модел из одељка 1.4. Трећа је списак примењених метода — реферат наводи ужи и делом другачији низ („индукција, дедукција, класификација, дефиниција, експликација, научно објашњење“) који се не поклапа сасвим с богатијом листом из одељка 1.4. Уз то, попис од 178 јединица истовремено је предимензиониран (нецитиране јединице) и непотпун (цитирана дела без јединице), па оцену о врло исцрпној и релевантној библиографији треба примити с том двоструком оградом.

Ван предмета оцене метода, али вредно помена ради тачности: постоји неусаглашеност између реферата, у коме је комисија трочлана с доц. др Миленком Бодином као председником, и предстране рада, на којој је наведен четворочлани састав с проф. др Радомиром Милашиновићем као председником, доц. др Миленком Бодином као ментором и проф. др Зораном Кековићем као чланом. Реч је о формалној неусаглашености записа, без утицаја на садржину оцене.

X Шта остаје

Кад се све сабере, добија се оцена коју вреди изрећи у једном комаду, без ублажавања и без претеривања.

Дисертација Светлане Станаревић озбиљан је и добро изведен теоријско-концептуалан рад који домаћој науци безбедности доноси систематско излагање о томе како се склапа појам безбедносне културе, за које реферат бележи да је, колико је Комисији познато, прво у домаћој литератури: доследно спроведен хуманолошки

темељ, самостално разграничење безбедносне од стратешке културе, терминолошки зрело раздвајање security и safety културе, аутентичну конструкцију концепта као синтезе двају корпусâ знања с два трансфера, и — што реферат с правом издваја — обраду односа националне културе и националне безбедности. Приписивање и навођење у највећем делу су тачни, а интердисциплинарни захват доследно је спроведен. То је основа на којој рад стоји и коју ниједна замерка не руши.

Слабости су, по оцени овог осврта, четвороструке, ниједна не погађа носеће тезе, и свака се да отклонити истим захватом који је рад другде већ започео — па их вреди изрећи заједно с оним што би их поправило, у виду редакције најплоднije у евентуалном монографском издању или наставку истраживања.

Прва је доказна снага „потврде“ полазишта: постављена као одсечне, чак узрочне тврдње, она се у закључку проглашавају потврђеним усвајањем сагласних ставова, а не извођењем ни провером, па је реторика одсечнија него што недоказни карактер разраде допушта; ту би помогло да се носеће везе (национална култура ↔ национална безбедност; два трансфера) изричито изведу — а не само констатују — и да се уводни епистемолошки пасуси (стр. 261–266) поткрепе упутима на литературу.

Друга је тежиште појма: средишње одређење безбедносне културе није истоветно на три места, преузета Стајићева дефиниција наводи се у две варијанте, а најављени модел структуре и функционални модел нигде није изричито изложен ни именован; ту би најплодније било фиксирати једно сажето сопствено одређење и доследно га поновити, чиме би појам добио на разграничености и кохерентности (Gerring, 1999), ујединити две варијанте преузете дефиниције и изричито именовати Схему 9 као структурно-концептуални модел.

Трећа је домашај: декларисани допринос — модел „посебно у мањим земљама, попут Србије“ — у закључку изостаје, а сопствена емпиријска грађа ауторке остаје неискоришћена; спуштање концепта на тај ниво, уз бар илустративну употребу сопствене грађе о безбедносној култури младих и људској безбедности, отклонило би тај јаз.

Четврта је научни апарат: попис истовремено предимензиониран и непотпун — с изостављеним темељним јединицама — уз интернет-изворе без датума приступа, недоследну транслитерацију и изостанак везе с домаћим стратешко-правним оквиром; довршетак апарата значио би унети изостављене јединице (Бузан, Вивер, Krause, Хофстеде, Јанићијевић), ујединити транскрипцију према Правопису (2010), додати датуме приступа за интернет-изворе (ISO 690:2010) и повезати рад с домаћим оквиром (Стратегија националне безбедности, 2009), који садржи управо његов централни појам.

Уз то, границу дескрипције и норме коју рад сам поставља (стр. 357) вредело би доследно повући и у извођењу, маркирајући прескриптивне исказе као елементе предложеног модела.

Изнад свега тога стоји једна правилност: провере чињеница и приказ туђих становишта изведени су брижљивије него сопствени закључци и најаве. Управо зато највећи део онога што треба поправити већ је негде у раду тачно урађено — само на погрешном месту, недоследно спроведено или неизведено до краја.

Уз ту врсту редакције — која у највећем делу не тражи нови избор теме него доследно спровођење и довршетак онога што је рад већ започео — ова дисертација остаје вредан и употребљив допринос, чији би појмовни оквир имао шта да каже и домаћем стручном читаоцу и ширем пољу студија безбедности.

Литература

Предмет осврта

Станаревић, Светлана С., *Концепт безбедносне културе и претпоставке његовог развоја* [докторска дисертација]. Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 2012. Национални репозиторијум дисертација у Србији (НаРДуС), https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/2785.

Реферат о завршеној докторској дисертацији мр Светлане Станаревић, Факултет безбедности Универзитета у Београду, Београд, 27. август 2012.

Концептуална анализа, метод и научни апарат

Gerring, John. „What Makes a Concept Good? A Criterial Framework for Understanding Concept Formation in the Social Sciences.“ *Polity* 31, no. 3 (1999): 357–393. DOI: 10.2307/3235246.

ISO 690:2010. *Information and documentation — Guidelines for bibliographic references and citations to information resources*. Geneva: ISO, 2010.

The Chicago Manual of Style. 16th ed. Chicago: University of Chicago Press, 2010.

Пешикан, Митар, Јован Јерковић, Мато Пижурица. *Правопис српскога језика*. Измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска, 2010.

Референтна дела и документи безбедности

Buzan, Barry, Ole Wæver, Jaap de Wilde. *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998.

Одлука о усвајању Стратегије националне безбедности Републике Србије. „Службени гласник РС“ бр. 88/2009.

Извори за чињенице (пре јуна 2012)

Delors, Jacques, и др. *Learning: The Treasure Within*. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty-first Century. Paris: UNESCO, 1996.

International Atomic Energy Agency. *Safety Culture* (INSAG-4). Safety Series No. 75-INSAG-4. Vienna: IAEA, 1991.

ISO/IEC 27002:2005. *Information technology — Security techniques — Code of practice for information security management* (пренумерација ISO/IEC 17799:2005 у 2007). Geneva: ISO/IEC, 2005.

Kosík, Karel. *Dialektika konkrétního: Studie o problematice člověka a světa*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

Liddell, Henry George, Robert Scott, Henry Stuart Jones. *A Greek-English Lexicon*. 9. изд. Oxford: Clarendon Press, 1940.

Pullum, Geoffrey K. „The Great Eskimo Vocabulary Hoax.“ У: *The Great Eskimo Vocabulary Hoax and Other Irreverent Essays on the Study of Language*, 159–171. Chicago: University of Chicago Press, 1991.

UNESCO. *Mexico City Declaration on Cultural Policies*. World Conference on Cultural Policies, Mexico City, 26. јул – 6. август 1982.